

4. Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv#Text> (дата звернення: 13.05.2023).
5. Господарський кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#Text> (дата звернення: 14.05.2023).
6. Чанишева Г. І. Відповідальність роботодавця за трудовим законодавством. Публічне право. 2016. № 2. С. 225-232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_2_32 (дата звернення: 14.05.2023).
7. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12/conv#top> (дата звернення: 15.05.2023).

Андрій ГРАДЕЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри бойового та
логістичного забезпечення

Київського інституту

Національної Гвардії України

Сергій КОЗИНЕЦЬ,

старший викладач кафедри бойового та
логістичного забезпечення

Київського інституту

Національної Гвардії України

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Суперечності, що виникають всередині держави та між державами, часто призводять до національних або міжнародних збройних конфліктів. Будь-який збройний конфлікт спричиняє страждання людям, призводить до сотні тисяч втрачених життів і руйнувань, до порушень міжнародних стандартів прав людини.

З метою мінімізації жахливих наслідків збройних конфліктів була розроблена концепція Міжнародного гуманітарного права (МГП) або ж закони та звичаї війни. Варто зазначити, що гуманне поводження з військовополоненими та їх захист розвивалися протягом історії людства. Незважаючи на принципові відмінності в політичній ідеології, моралі, культурі та соціально-економічних особливостях різних цивілізацій, ставлення до ув'язнених в один і той же історичний період дуже схоже, що дозволяє розглядати сучасне міжнародне право, як кодифіковану гуманістичну традицію.

Сучасними міжнародними стандартами, що визначають правила

ведення війни, права цивільних та військових, а також поведження сторін конфлікту з військовополоненими є Женевські конвенції, які утворюють Женевське право. Перша конвенція відповідає за поліпшення долі поранених і хворих на полі бою, Друга – за поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, Третя конвенція стосується поведження з військовополоненими, а Четверта – захисту цивільного населення під час війни. Важливими стандартами також є додаткові протоколи до Женевських конвенцій. У 1977 році було прийнято два додаткові протоколи, які уточнюють та розширюють права військовополонених. У рамках ООН також є низка резолюцій, спрямованих на захист прав військовополонених: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1979 року «Захист прав осіб, які перебувають у полоні», Резолюція Ради Безпеки ООН № 1265 від 17 вересня 1999 року «Про захист цивільного населення в умовах збройних конфліктів», Резолюція Ради Безпеки ООН № 1674 від 28 квітня 2006 року «Про захист цивільного населення під час збройних конфліктів», Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 62/147 від 18 грудня 2007 року «Статус міжнародного комітету Червоного Хреста як спостерігач у роботі Генеральної Асамблеї ООН», Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 62/63 від 6 грудня 2007 року «Захист та допомога жертвам насильства та експлуатації збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій» [1].

Враховуючи непоодинокі випадки порушення прав та жорстокого поведження з військовополоненими української армії, ми детальніше зупинимось на Третій Женевській конвенції.

Так, стаття 4 Третьої Женевської конвенції року визначає, що військовополоненими вважаються особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до: 1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

- 1) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
- 2) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;
- 3) вони носять зброю відкрито;
- 4) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни [2].

Статус військовополоненого застосовується лише у ситуації міжнародного збройного конфлікту.

Основою поведження з військовополоненими, наскільки це дозволяє воєнний час, є принцип гуманності. Згідно з Женевськими конвенціями, військовополонені не можуть бути піддані тортурам, жорстокому або

принижуваному поводженню. Як потенційне джерело інформації військовополонений може бути допитаний, однак при цьому забороняється застосування фізичних чи моральних тортур або будь-яких інших засобів примусу. Кожний військовополонений зобов'язаний повідомити лише такі відомості: своє прізвище, ім'я та звання, дату народження та особистий номер або, якщо такого немає, іншу рівноцінну інформацію. Особа зі складу збройних сил не може претендувати на статус військовополоненого у разі захоплення під час заняття шпигунством.

Міжнародне право забороняє державі, яка тримає в полоні, переслідувати військовополонених за участь у військових діях або за законні воєнні дії, вчинені під час збройного конфлікту. Згідно з Третьою Женевською конвенцією, військовополонені, звинувачені у злочинах, мають право на належний судовий процес і справедливий судовий розгляд [3].

Також військовополонені завжди мають бути захищеними, зокрема, від актів насилля чи залякування, від образ і цікавості публіки, а також від дискримінації на основі раси, релігії, статі чи національності. Застосування репресалій до військовополонених забороняється. До того ж за будь-яких обставин військовополонені мають право на повагу до їхньої особи й честі. Військовополонені повністю зберігають свою цивільну правоздатність, яку вони мали на момент узяття в полон [2].

Військовополонені, що були захоплені у зоні бойових дій, повинні у короткий строк бути евакуйовані у табори, що розташовані на достатній відстані від небезпечної сторони (зони). Умови перебування в цих таборах повинні бути не менш сприятливими, ніж умови, якими користуються війська, що утримують їх у полоні, розташовані в цій самій місцевості.

Утримання у полоні не є формою покарання чи помсти, а тимчасове обмеження можливості брати участь у бойових діях. Військовополонених слід звільнити і репатріювати відразу після закінчення військових дій. Важкопоранені та важкохворі військовополонені повинні бути відправлені на батьківщину або госпіталізовані у нейтральних країнах, як тільки вони будуть у стані, що дозволяє їх перевезення. Не чекаючи закінчення війни, конфліктуючі сторони з гуманних міркувань можуть домовитися про обмін військовополоненими. Військовополонений не може бути репатрійований проти свого бажання під час воєнних дій.

Виконання і реалізація правових норм повинні забезпечуватися ефективними інституційними механізмами примусу і контролю.

Контрольна діяльність з дотримання та недопущення порушень МГП щодо військовополонених передбачає незалежний та об'єктивний підхід. У сучасних умовах здійснення контролю за дотриманням норм МГП більшою мірою залежить від конфліктуючих сторін. Наприклад, пославшись на принцип поваги державного суверенітету, а також не висловивши згоди або не визнавши компетенції контрольної діяльності, сторони можуть не допустити міжнародні комісії, держав-покровительок чи МКЧХ для здійснення

контролюючих функцій. Контроль за дотриманням норм МГП щодо військовополонених передбачає:

- проведення розслідування сторонами конфлікту з виявлення фактів порушень норм МГП (на підставі ст. 52, 53, 132, 149 Конвенцій I-IV);
- контрольну діяльність Міжнародної комісії зі встановлення фактів порушення (на підставі ст. 90 Додаткового протоколу I);
- контрольну діяльність держав-покровительок (відповідно до ст. 126 Конвенції III);
- контрольну діяльність МКЧХ (на підставі ст. 126 Конвенції III і ст. 143 Конвенції IV).

Дослідження норм МГП дозволяє визначити такі основні проблеми у дотриманні його норм, такі як:

- відсутність еволюції системи контролю додержання принципів гуманізації військових конфліктів;
- відсутність у МГП власної юстиції та заходів впливу на суб'єкти, тобто чинного механізму забезпечення дотримання норм;
- невиконання існуючих норм з політичних чи інших причин;
- репресалії як дії у відповідь, що виникають через порушення противником законів і звичаїв військових конфліктів;
- відсутні чіткі та єдині критерії класифікації збройних конфліктів та залежність застосування норм національного чи міжнародного права для його врегулювання;
- відсутність деталізованого підходу до конкретизації системи застосування МГП.

Наслідки цих проблем призводять до регулярних порушень прав людини в умовах військового конфлікту, від жорстокого поводження та катувань до вбивства військовополонених, статус яких регулюється нормами МГП. Необхідно вдосконалення норм МГП з метою покращення стану полонених осіб та запобіганню порушенням їх прав. Такі зміни сприятимуть створенню більш справедливого та гуманного середовища для тих, хто опинився в полоні під час війни чи збройного конфлікту, та важливим кроком у зміцненні прав людини та просуванні світу та стабільності у світі.

1. Таран О. В. Правовий статус військовополоненого. Відповідальність військовополоненого. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 681–683.

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: ООН; Конвенція. Міжнародний документ від 12 серп. 1949 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення 19.02.2024).

3. Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2 (2023). С. 398–402.